

Usoltsev S. O. Special knowledge in criminal proceeding: the concept, the state of scientific development and the prospect of use. In the article it is marked, that efficiency of law-enforcement activity is directly related to the level of development of scientific and technical facilities and possibilities of its usage for investigation of criminal offences. For this purpose the investigator and other participants of criminal process that take part in investigation shall use not only professional legal knowledge but also other industries knowledge that promote rapid and qualitative proceeding of investigation or the «special knowledge» in full measure. Unfortunately, the fact that the determination of the special knowledge is not contained in any legislative or delegated acts sometimes results in incorrect application of this concept in practice of investigation of crimes.

In the article the fundamental analysis of opinions of scientists is conducted in relation to determination of the «special knowledge» that is used in the criminal rule-making. On the basis of analysis of scientists ideas an own interpretation of this concept is given. In the author's opinion in criminal proceeding the special knowledge are theoretical knowledge, abilities and skills in any industry of human activity, purchased as a result of studies or professional preparation that are used with the aim of investigation of criminal offences.

Basic debatable questions, connected with the use of the special knowledge, that arise up for scientists, are analyzed, namely: non-commonly knowledge and unpopularity of the special knowledge; areas of the special knowledge; correlation of the special and legal knowledge; method of the special knowledge acquiring by well-informed persons; correlation of the special knowledge with abilities and skills; determination of aims of the special knowledge use in rule-making; adjusting of the special knowledge use by judicial law; the structure of the special knowledge of expert and specialist.

Summarizing, it is marked that in spite of the definiteness of the special knowledge concept, this category for today is debatable in science and is improved all the time. With development of science and technology and their usage in criminal proceeding the special knowledge will accompany the process of investigation to a greater extent. The development of process of the special knowledge use in investigation of separate types of crimes with the concrete recommending by pre-trial investigation organs is perspective for scientists.

Keywords: *criminal proceeding, criminal offence, special knowledge, specialist, judicial examination.*

* * *

УДК 343.98

Хмеленко В.В.

здобувач

(Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ)

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ

Проаналізовано наукові погляди на систему принципів оперативно-розшукової діяльності та сформульовано принципи оперативно-розшукового запобігання злочинам як однієї із форм оперативно-розшукової діяльності.

Ключові слова: *оперативно-розшукова діяльність, оперативно-розшукове запобігання, принципи, система.*

Постановка проблеми. Оперативно-розшукова діяльність становить діяльність спеціально уповноважених державних органів законодавчої, виконавчої і судової влади та оперативних підрозділів у межах їх компетенції з виконання покладених на них обов'язків щодо пошуку й фіксації фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп, розвідувально-підривної діяльності спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, з метою отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави [1, с. 47]. Відповідно до ст. 1 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних заходів [2].

В основу будь-якої діяльності, у тому числі й оперативно-розшукової діяльності як різновиду правоохоронної, кладуться керівні ідеї, принципи, що визначають її суть і характер. Вони вказують на основні напрямки, з якими мають зв'язатися державні органи та посадові особи під час реалізації такої діяльності.

Оперативно-розшукове запобігання злочинам є однією із форм оперативно-розшукової діяльності, яке базується на певних принципах її здійснення, тобто на головних вихідних положеннях, які складають основу такої діяльності. Принципи оперативно-розшукового запобігання злочинам є критеріями оцінювання поведінки суб'єкта такої діяльності. Принципи оперативно-розшукового запобігання злочинам – це ті вихідні положення та керівні ідеї, навкруги яких формується діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів щодо оперативного пошуку первинної інформації про кримінально активних осіб та події, що мають відношення до злочинної діяльності; спостереження за діями майбутніх злочинців і правопорушників з метою превентивного виявлення їх злочинних намірів; створення умов для унеможливлення вчинення злочинів; схилення таких осіб до відмови в їх вчиненні.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичними дослідженнями принципів оперативно-розшукової діяльності, а також деякими аспектами дотримання принципів оперативно-розшукового запобігання злочинам як невід'ємної частини цієї діяльності займалися такі науковці, як О.М. Бандурка, В.Л. Грохольський, Е.О. Дідоренко, О.В. Кириченко, І.П. Козаченко, Ю.Ф. Кравченко, В.П. Лавський, І.В. Сервецький, С.Б. Фомін, П.М. Шапірко, В.В. Шендрик, О.О. Юхно та ін. Разом з тим у теорії оперативно-розшукової діяльності існують різні точки зору щодо побудови системи принципів оперативно-розшукового запобігання злочинам та класифікації принципів цієї діяльності. Наявність різних поглядів на систему принципів оперативно-розшукової діяльності взагалі та оперативно-розшукового запобігання злочинам зокрема свідчить, що зазначена проблематика є недостатньо дослідженою та аргументованою з точки зору побудови

такої системи.

Метою цієї статті є наукове осмислення принципів оперативно-розшукової діяльності та формулювання принципів оперативно-розшукового запобігання злочинам як однієї із форм оперативно-розшукової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Під системою слід розуміти об'єднання деякого розмаїття в єдине ціле. У систему принципів повинно бути покладено таку кількість принципів, яке повною мірою сприятиме виконанню функцій та вирішенню завдань оперативно-розшукового запобігання злочинам. Кожен принцип системи за змістом повинен бути відносно незалежний. Усі принципи оперативно-розшукового запобігання злочинам мають бути самостійні, рівнозначні, не суперечити один одному. Порушення одного принципу тягне за собою порушення іншого. Вони створюють передумови до формування концепції кожного положення або всієї їх системи в цілому, забезпечуючи тим самим вдосконалення різних напрямків оперативно-розшукового запобігання.

Система принципів оперативно-розшукового запобігання злочинам повинна бути побудована у першу чергу на принципах запобігання злочинності та на принципах оперативно-розшукової діяльності.

Запобігання злочинності – це діяльність суспільства і держави, яка спрямована на усунення (нейтралізацію) негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки. Наприклад, запобіжна діяльність як основний напрям діяльності підрозділів кримінальної поліції повинна базуватися на певних принципах, а саме: 1) законності (працівники оперативних підрозділів під час запобіжної діяльності зобов'язані точно виконувати вимоги чинного законодавства України); 2) забезпечення охорони конституційних прав і законних інтересів громадян; 3) наукової обґрунтованості (дотримання суб'єктами оперативно-розшукового запобігання форм і методів запобіжної діяльності, розроблених теорією та практикою оперативно-розшукової діяльності, при їх виборі й використанні); 4) своєчасності (випереджаюче проведення оперативно-розшукових та інших заходів, які б не дали можливості вчинити злочин); 5) плановості (проведення оперативно-розшукових заходів щодо профілактики злочинів відповідно до планів роботи за цим напрямом на певний строк); 6) комплексності (використання різноманітних форм, методів і засобів, спрямованих не лише на злочинність, а й на соціальні, економічні, політичні та інші умови, що впливають на неї); 7) гуманізму (за своїм характером оперативно-розшукова профілактика як форма оперативно-розшукового запобігання є гуманістичною, оскільки ця діяльність носить виховний характер, дозволяє не застосовувати до особи засобів кримінального права); 8) взаємодії з органами державної влади та населенням (громадяни мають право, а органи управління наділені обов'язками сприяти оперативним підрозділам у виконанні завдань оперативно-розшукового запобігання злочинам); 9) наступальності (оперативності) (шви-

дкість та безперервність, активність та узгодженість дій суб'єктів запобіжної діяльності, залучення всього масиву гласних і негласних сил і засобів під час здійснення запобіжної діяльності); 10) конспіративності (організація оперативно-розшукового запобігання здійснюється в умовах конспірації форм і методів, які використовуються працівниками оперативних підрозділів з метою отримання інформації щодо виявлення та недопущення вчинення злочинів, що носять таємний характер); 11) конфіденційності (полягає в нерозголошенні, у таємничих, довірчих стосунках працівника оперативного підрозділу та особи, яка добровільно погодилась на негласне співробітництво, та за допомогою яких здійснюється оперативно-розшукове запобігання) [3, с. 236-237].

Традиційно у теорії оперативно-розшукової діяльності, посилаючись на Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», виділяють такі принципи, як верховенство права, законність, дотримання прав і свобод людини [2].

Водночас коло принципів оперативно-розшукової діяльності є більш широким. Так, у теорії оперативно-розшукової діяльності виділяють такі критерії побудови системи принципів оперативно-розшукової діяльності:

1) за ступенем конкретизації виділяють принципи, напрацьовані оперативно-розшуковою практикою та визначені законодавством (безпосередньо визначені в оперативно-розшуковому законодавстві та впливають із норм оперативно-розшукового законодавства);

2) за широтою розповсюдження виділяють принципи оперативно-розшукової діяльності, які характерні:

– для усієї юридичної діяльності (законність, гуманізм, дотримання прав людини та громадянина, рівність перед законом, позавідомчий контроль),

– для діяльності по боротьбі зі злочинністю (оперативність, всебічність, повнота та об'єктивність провадження справ, її здійснення уповноваженими суб'єктами, поєднання гласності та негласності);

– для пошукової діяльності (конспіративність, залучення конфідентів, співмірність оперативно-розшукового реагування) [4, с. 19].

Крім того, у теорії оперативно-розшукової діяльності все частіше виділяють в системі принципів оперативно-розшукової діяльності морально-етичні принципи, зокрема гуманізм, справедливість, сумлінність тощо.

Єдності у теорії оперативно-розшукової діяльності щодо системи принципів оперативно-розшукової діяльності не досягнуто. Так, принципи оперативно-розшукової діяльності українські дослідники поділяють на:

1) конституційні (принцип забезпечення права людини на свободу та особисту недоторканість; принцип забезпечення недоторканості житла; принцип забезпечення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; принцип поваги до честі і гідності особи, невтручання в її особисте та сімейне життя); загальні (принцип дотримання прав і свобод людини, принцип законності, принцип взаємодії з органами управління і насе-

ленням, принцип об'єктивності, принцип гуманізму); спеціальні (принцип поєднання гласних і негласних заходів, принцип конспірації, принцип наступальності (оперативності), принцип цілеспрямованості) [5, с. 28-37].

2) конституційні (принцип державотворення, принцип законності, принцип дотримання прав і свобод людини й громадянина); галузеві (взаємодія з населенням, взаємодія з органами влади та управління, добровільність, конфіденційність, конспірація, плановість, наступальність, цілеспрямованість, об'єктивність і повнота, доцільність) [6, с. 60-87];

3) загальноправові принципи (законність, дотримання прав і свобод людини, взаємодія з органами управління й населенням); галузеві (єдність гласних і негласних заходів оперативно-розшукової діяльності, а також комплексно-системне їх використання; достатність; оптимізація; раціональність; економія заходів оперативно-розшукової діяльності; організація заходів оперативно-розшукової діяльності; взаємодія; гуманність; конфіденційність; забезпечення безпеки, а також правовий та соціальний захист конфідентів) [7, с. 61-63; 8, с. 34-37; 9, с. 118]. Крім того, прихильники класифікації принципів на загальноправові та галузеві до галузевих принципів відносять ще й принципи добровільності, конспірації, наступальності, цілеспрямованості, об'єктивності і повноти, доцільності [1, с. 71-72];

4) конституційні (забезпечення прав і свобод людини; особистої недоторканості людини і громадянина; недоторканості житла; таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; поваги до гідності особи; невтручання в особисте і сімейне життя особи), загальні принципи (законності; гуманізму; моральності, соціальної справедливості; плановості та науковості; позапартійності та відповідальності перед народом України; використання норм професійної етики; відкритості для демократичного цивільного контролю; взаємодії і координації; розмежування сфер діяльності підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність; адекватності заходів ступеню суспільної небезпеки протиправної діяльності; мінімального втручання в права та свободи людини; комплексного використання правових, профілактичних, організаційних та оперативно-розшукових заходів; незалежності і оперативності в отриманні та поданні отриманої інформації); спеціальні принципи (соціального і правового захисту учасників ОРД; безперервності; об'єктивності; мобільності; поєднання в межах, визначених законом, гласних та негласних методів, заходів і засобів; конспірації; виключності (використовується в особливих випадках); наступальності; забезпечення безпеки всіх учасників ОРД; динамічності проведення тактичної операції; повноти фіксації злочинних дій фігурантів і результатів, отриманих під час оперативно-розшукової діяльності; достовірності та повноти відображення фактів) [10, с. 328].

Після прийняття у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу України деякі вчені поділяють принципи оперативно-розшукової діяльності на:

1) конституційні (забезпечення прав і свобод людини; особистої недоторканості людини і громадянина; недоторканості житла; таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; поваги до гідності особи тощо);

2) принципи оперативно-розшукової діяльності, що відповідають загальним засадам кримінального провадження, тобто ті принципи, що вказані у ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України (таємниці спілкування, недоторканості житла чи іншого володіння особи; невтручання у приватне життя; недоторканості права власності тощо);

3) загальні принципи оперативно-розшукової діяльності (верховенства права, законності, дотримання прав людини);

4) спеціальні (галузеві) принципи оперативно-розшукової діяльності (поєднання гласних і негласних заходів, конфіденційності, конспірації тощо) [11, с. 171-173].

Сьогодні серед дослідників принципів оперативно-розшукової діяльності не сформовано єдиного погляду на систему цих принципів, критерії їх класифікації. Більшість принципів відображають положення, які мають значення для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності, але вони не є основними та обов'язковими. При цьому слід зазначити, що принципи оперативно-розшукової діяльності повинні визначати принципові закономірності такої діяльності, а також слугувати керівництвом до практичних дій.

На наш погляд, результативність оперативно-розшукової діяльності забезпечується шляхом поєднання гласних і негласних заходів, конспірації, використання конфіденційної допомоги, вибору оперативно-розшукової тактики та ін. Тому одним із принципів оперативно-розшукової діяльності слід визнати саме принцип поєднання гласних і негласних методів та засобів.

Висновки. Враховуючи те, що діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів спрямовано у першу чергу на запобігання злочинам, а оперативно-розшукове запобігання злочинам є однією з форм оперативно-розшукової діяльності, вважаємо, що до принципів оперативно-розшукового запобігання злочинам слід віднести законність, дотримання прав та свобод людини і громадянина, поєднання гласних і негласних методів та засобів оперативно-розшукової діяльності, превенцію.

Наведений перелік принципів не претендує на їх однозначність та вичерпність. Подальша наукова розробка зазначеної проблематики обумовлюється вимогами сьогодення, оскільки саме від ефективності оперативно-розшукового запобігання злочинам повною мірою залежить належне функціонування всієї системи протидії злочинності.

Бібліографічні посилання

1. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина 1: підруч. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 336 с.

2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-ХІІ // ВВР України. 1992. № 22. Ст. 303 (зі змінами та доповненнями).

3. Кириченко О.В., Шевченко О.А. Принципи запобіжної діяльності підрозділів карного розшуку // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2012. Спеціальний випуск № 1: Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю. С. 230-237.
4. Оперативно-розыскная деятельность: учеб.; 2-е изд., доп. и перераб. / под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова, А.Ю. Шумилова. М.: ИНФРА-М, 2004. 848 с.
5. Мінка П.Я., Мінка Т.П., Хрідочкін А.В., Богуславський М.Г. Оперативно-розшукова діяльність: навч. посібник. Дніпропетровськ: Інновація, 2011. 240 с.
6. Сервецький І.В. Науково-практичний коментар Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (станом на 1 лютого 2002 року) / за заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва. 2-е вид. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2002. 312 с.
7. Бараненко Б.И., Дидоренко Э.А. Методология теории и практики ОРД в современных условиях: проблемы и перспективы: монограф. 2-е изд., перераб. и доп.; под. ред. Э.В. Виленской. Луганск. 2005. 136 с.
8. Дидоренко Э.А., Бараненко Б.И., Глазков В.А., Курочка Н.И., Силукоков В.А., Цветков А.Г. Основы оперативно-розыскной деятельности в Украине (понятие, принципы, правовое обеспечение): учеб. пособ. Киев: Центр учебн. лит-ры, 2007. 264 с.
9. Фомін С.Б. До питання щодо системи принципів оперативно-розшукової діяльності // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2015. № 17. Том 2. С. 115-118.
10. Халілев Р.А. Система принципів оперативно-розшукової політики з протидії злочинності на ґрунті етно-конфесійних суперечностей // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». 2010. Том 23 (62). № 1. С. 325-332.
11. Лавський В.П. Дотримання принципів оперативно-розшукової діяльності при проведенні оперативно-технічних заходів // Вісник Кримінологічної асоціації України: зб. наук. пр. Харків: ХНУВС, 2014. № 7. С. 167-174.

Надійшла до редакції 18.01.2018

Khmelenko V.V. System of principles of operational-search prevention for crime.

The article analyzes the scientific views on the system of operative-search activity principles and formulates the principles of operative-search crime prevention as one of the forms of operational-search activity.

Today, among the researchers of the principles of operational and investigative activities, there is no uniform view of the system of these principles, the criteria for their classification. Most of the principles reflect the provisions that are relevant for solving the tasks of operational and investigative activities, but they are not essential and binding. After all, the principles of operational and investigative activities should determine the key patterns of such activities, as well as serve as guidance for practical action.

It is noted that the system of principles of operational-search crime prevention should be built primarily on the principles of crime prevention and on the principles of operational-search activities. It is determined that the principles of operative-search crime prevention include lawfulness, observance of human and civil rights and freedoms, combination of open and secret methods and means of operative-search activity, prevention.

Keywords: *operative-search activity, operative-detective prevention, principles, system.*

* * *